

75. YILINDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ*

UZMAN CEMAL AVCI **

Sayın komutanım, kahraman ordumuzun değerli mensupları, sayın dinleyiciler.

Bu yıl Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 75. Yılına büyük bir onurla ve gururla kutlamaktayız. Bu onur ve gururu bizlere yaşatan Büyük Atatürk'ün önünde saygıyla eğilerek sözlerime başlamak istiyorum. O, ölümünün üzerinden 60 yıl geçmiş olmasına rağmen fikirleri ile gerçekleştirdikleri ile sadece bizim için değil tüm dünya için bir ölümsüz lider, bir ilham kaynağıdır.

Sayın konuklar, bu gün Cumhuriyet nedir, Cumhuriyet ve demokrasi ilişkileri ve Cumhuriyetin Türkiye'ye getirdikleri üzerinde duracağız. Fakat bundan önce egemenlik olgusunun tarihi seyrine bir göz atalım.

En yüksek emretme yetkisi veya otoriteye ait hukuki iktidar diye tarif edilen egemenliğin kaynağı konusunda iki görüş vardır.

Bunlardan birincisi Egemenliğin kaynağını tanrıda görür, egemenliğin en üst otorite olmasını dini kurallarla izah eder. İnsanların üstün otoriteye itaat mecburiyetini dini esaslarla zorunlu bir hale getirir. Bu görüşe göre İnsanlar en yüksek güç olan egemene itaat etmedikleri zaman Tanrıya karşı da itaatsizlik etmiş ve büyük günah işlemiş olmaktadır. Bu görüşün ortaya ilk çıkışında, egemenliğe sahip olanlar kendilerini ya tanrı

---

* 13.11.1998 tarihinde 2 No'lu Askeri Dikimevinde ve 4.12.1998 tarihinde K.K.K. Havadan Atma, Taşıma, İkmal ve Depo Komutanlığı'nda verilen konferanslara ait metindir.

** Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı.

ya da tanrının oğlu olarak kabul ettirmişlerdir. Mısır Firavunları, eski Roma İmparatorları ve yakın dönemde Japon İmparatorları kendilerini bu şekilde kabul ettirmişlerdir. Daha sonra tek tanrılı dinlerin yerleşmesiyle hükümdarların güçlerinin ve bunları kendilerine sağlayan mevkilerinin tanrı tarafından verildiği görüşü hakim olmuş, krallar, padişahlar Tanrı adına egemenlik kullanmışlardır.

İkinci görüş ise egemenliğin kaynağını toplumda bulur. Bir insanın diğer bir insana tabi olmasını kabul etmez. Bu yüzden egemenlik topluma aittir. Kaynağı toplumdur. İşte milli egemenlik, halk egemenliği ve Atatürk'ün ifadesiyle "Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" sözlerinin kaynağı budur. Bu ifadelerin amaçladığı yönetim şekli ise Cumhuriyettir. Gücünü ve otoritesini tanrıdan aldığı iddia ederek halkı istediği gibi yöneten krallar ve padişahlar devri Cumhuriyetle sona ermiştir.

Egemenliğin halkta olduğu bir devlet biçimini açıklayan Cumhuriyet başlıca iki şekilde uygulanır. Bunlardan birincisi ve ilk aşaması devletin üst düzeydeki yöneticilerinin, özellikle devlet başkanının seçimle belli bir süre için iş başına getirilmesidir. Cumhuriyeti bu anlamıyla ele aldığımızda, halk tarafından veya halkın oylarıyla tesbit edilen bir kurul tarafından belli bir süre için seçilmiş bir cumhurbaşkanı ilk şarttır. Cumhurbaşkanının atayacağı bir hükümet ise Cumhuriyet yönetiminin ikinci koşuludur. Bir ülkenin Cumhuriyet olabilmesi için bu iki koşulun gerçekleşmesi yeterlidir. Bir Cumhuriyette Cumhurbaşkanı veraset ya da atama yoluyla iş başına gelemez. Cumhuriyet uygulamalarından ikincisi ise ortaya Demokrasiyi çıkartmaktadır. Demokrasi bir siyasal rejim şeklidir. Devlet yönetimi olan Cumhuriyet ile siyasal rejimi ifade eden demokrasi bir araya geldiklerinde ikisi de halk yönetimini amaçladıklarından birbirlerini tamamlamakta ve ortaya çağdaş "Demokratik Cumhuriyet" çıkmaktadır.

Cumhuriyet, hak ödev ve kurallarıyla bir ilkeler bütünüdür. Devlet buna göre anayasa ve yasalar çıkarır. Her cumhuriyet getirdiği hukuk düzeni içinde kendini savunur, varlığını ve geleceğini yasalarla güvence al-

tına alır. Kendine karşı yapılacak girişimlere, yasal değişmelere karşı önlemlerini alır. Demokratik cumhuriyet bir özgürlükler rejimidir. İnsan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı, yasalarla düzenlendiği bir düzendir. Ancak bu özgürlükler sınırsız veya kişisel anlamda tanınmazlar. Herkesin özgürlüğü başkalarının özgürlüğü ile sınırlıdır. Bir özgürlüğün sınırsızlığının başka özgürlükleri iyice sınırladığını, bazan da ortadan kaldırdığını görmek mümkündür. Burada yapılması icap eden herkesin özgürlüklerini toplum dengesini bozmayacak ölçüde kullanabilmesidir. Demokratik cumhuriyetlerde güvence altına alınan özgürlükler arasında yaşam, konut, güvenlik, mülkiyet, eşitlik, düşünce, din, öğrenim, toplanma, örgütlenme, basın, haberleşme, seçme ve seçilme özgürlükleri başta gelir.

Cumhuriyetin ve demokrasinin tanımını bu şekilde yaptıktan sonra Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin özelliklerine geçebiliriz.

Osmanlı Padişahları başta sözünü ettiğimiz teokratik egemenlik anlayışı ile hüküm sürüyorlardı. Özellikle son dönem padişahlar için halkın bir önemi yoktur. Abdülhamit'in "Millet bir sürüdür, ben de onların çobanım" sözü bunun en açık delilidir. Ancak Atatürk bir sürünün üyesi olmayı hiçbir zaman kabullenmemiştir. O, gençliğinden beri içinde ulusal bir sır olarak taşıdığı Cumhuriyet ve ulusal egemenlik fikrini 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçtikten sonra aşama aşama uygulamış sonuçta kurduğu Türkiye Cumhuriyetini bizlere emanet etmiştir.

Atatürk Anadolu'ya çıkışından sonra karşılaştığı zorlukları büyük nutkunda şöyle dile getirmektedir:

"Beliren Milli Mücadele, dış istilaya karşı vatanın kurtuluşunu biricik hedef saydığı halde, bu milli mücadelenin muvaffakiyete ulaştıkça safha safha ...milli irade idaresinin bütün esaslarını ve şekillerini gerçekleştirmesi tabii ve kaçınılmaz bir seyir idi. Bu önüne geçilmez tarihi seyri geleneksel alışkanlığı ile derhal hisseden Padişah hanedanı, ilk andan itibaren Milli Mücadele'nin amansız düşmanı oldu. Bu kaçınılmaz

tarihi seyri ilk anda ben de gördüm ve hissettim. Fakat nihayete kadar devam eden bu hislerimizi ilk anda tam olarak gösteremedik ve ifade etmedik.... Muvaffakiyet için pratik ve sağlam yol her safhayı vakti geldikçe uygulamaktı. Milletın gelişme ve yükselmesi için selamet yolu bu idi. Ben de öyle hareket ettim. Ancak bu pratik ve emin muvaffakiyet yolu, yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kimselerden bazılarıyla aramızda zaman zaman aramızda .... birtakım anlaşmazlıkların, gücenmelerin ve hatta ayrılmaların da sebebi ve izahı olmuştur. Milli Mücadele'ye beraber başlayan yolcuların bazıları, milli hayatın bugünkü Cumhuriyet ve Cumhuriyet kanunlarına kadar gelen gelişmelerinde, kendi fikri ve ruhi yeteneklerinin kavrayış hududu bittikçe, bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir.

Bu son sözlerimi özetlemek lazım gelirse, diyebilirim ki ben, milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme istidadını, bir milli sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş, yavaş toplumumuza uygulatmak mecburiyetinde idim."

Atatürk Kurtuluş Savaşı sırasında hem düşman ordularıyla amansız bir mücadeleye girmiş, hem de milli egemenliği hakim kılmak için ortaya çıkan fırsatları değerlendirmiştir.

21-22 Haziran 1919 gecesi yayınladığı Amasya Genelgesindeki "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesiyle Cumhuriyet için ilk adımını atmıştır. Erzurum Kongresinde yaptığı konuşmada ikinci adımını atarak bir milli meclisin kurulmasını, kuvvetini milli iradeden alacak mesul bir hükümetin oluşturulmasını istemiştir. Burada bahsedilen kuvvetini milli iradeden alan hükümet ancak cumhuriyet hükümeti olabilirdi. Doğu illerini kapsamına alan Erzurum Kongresinde dile getirilen bu istekler bütün Türkiye'yi kapsayan Sivas Kongresinde de kabul görmüş ve bu kongrenin kararlarında Milli iradeyi hakim kılmak esas alınmış, bu milli iradenin ortaya çıkacağı yerin de milli meclis olduğu karar altına alınmıştır. Milli bir meclis denemesi ilk olarak İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bütün yurttaki yapılan seçimler sonucu İstanbul'da toplanan

milletvekilleriyle 12 Ocak 1920'de açılan Meclisi Mebusan, Misak-ı Milli'yi kabul etti. Ardından İstanbul'un işgali ile bir kısım üyeleri tutuklanıp Malta'ya sürüldü, sonunda da padişah tarafından 11 Nisan 1920'de kapatıldı.

Bunun üzerine Atatürk'ün girişimleriyle 23 Nisan 1920'de Ankara'da, İstanbul'dan gelen milletvekilleri ve yeni seçilenlerle birlikte Büyük Millet Meclisi açıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla Türkiye'deki teokratik egemenlik esasına dayanan yönetim şekli bitmiş ve milli egemenlik esasına dayanan yeni devir fiilen başlamıştır. Bu fiili durum 1922'de Saltanatın kaldırılması ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla resmiyete geçmiştir.

Atatürk demokrat bir kişiliğe sahiptir. Kurduğu cumhuriyeti askeri bir diktatörlükle idare etmek imkanı elinde iken bu yola gitmemiştir. Cumhuriyete ve inkılaplara zararlı olmayacak her türlü demokratik girişime müsaade etmiştir. Onun zamanında 1923 ve 1930'da iki kez çok partili hayata geçme denemesi yapılmış, kendisi de bu girişimlere destek vermesine rağmen ortaya çıkan siyasi partilerin ülke bütünlüğüne ve inkılaplara zarar vermeye başlaması kapanmalarına neden olmuştur.

Atatürk zamanında yapılan düzenlemeler, bu günkü çok partili demokrasimizin temeli olmuştur.

Şimdi de cumhuriyetin Türkiye'ye kazandırdıkları ve yapılması gerekenler üzerinde durmak istiyorum

Türkiye Cumhuriyeti, çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları arasından, Türk milletinin Atatürk'ün önderliğinde giriştiği mücadele ile bir mucize olarak adlandırılacak şekilde hayat bulmuş millî bir devlettir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Türk unsurunun kimliği, Osmanlı Devleti içinde imparatorluk politikaları nedeniyle adeta unuttu.

turulmuştur. 1789 Fransız İhtilâli'nin etkisi ve ülkeyi bölmek isteyen yabancı devletlerin teşvikiyle Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan azınlık unsurlar arasında millî akımlar başlamıştı. Buna karşılık Osmanlı Devletini sahip olduğu sınırlarıyla korumak amacıyla gerçekleştirilen ve millî duyguları geri plânda bırakan uygulamalar azınlıkların hareketlerini engellemeyeceği gibi en büyük etkisini Türkler üzerinde göstermiştir. Türkler önce Osmanlılık siyaseti gereği Türklükten çok Osmanlılıklarını ön plâna çıkarmışlardır. Devlet bünyesindeki Hıristiyan unsurlar hemen hemen tamamıyla ayrıldıktan sonra bu sefer Müslüman fakat Türk olmayan unsurları elde tutabilmek için İslâm birliği politikası uygulanmış, ümmet bilinci işlenmiş ve yine Türklük geri plâna atılmıştır.

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı ve arkasından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iki temel özelliğinden biri millî olmak diğeri de lâik olmaktır. O, Türk insanının millî duygularını yeniden kazanabilmesi için tarihinden diline kadar her alanda çalışmalar yapmış ve yaptırmıştır. Kurduğu Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu bu çalışmalarının bir ürünüdür. Lâiklik yolunda yapılan atılımların amaçlarından biri de millî gelişmelere engel olan dinî taassubu kırmaktır. Atatürk her yaptığı işte Türklüğü ön plâna çıkararak ve Türklükle övünülmesi gerektiğini vurgulayarak hem insanımızın kendine güvenini yeniden kazanmasını hem de millî bir devlet olmanın gereği olan millî bilincin yerleşmesini sağlamaya çalışmış ve bunda başarılı olmuştur. Millî birlik ve beraberlik duygusu bu şekilde gerçekleşmiş ve Tüm dünyanın Türk mucizesi olarak adlandırdığı büyük başarılar kazanılmıştır.

Atatürk'ten sonraki yıllarda millî konularda yapılan yanlışlar, millî birlik ve beraberlik duygusunun yeterince işlenememesi Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün içinde yaşadığı sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların aşılması için yapılacak iş, Atatürk dönemini örnek alarak millî birlik ve beraberlik duygusunu tam anlamıyla yerleştirmektir.

Osmanlı Devleti'nden devralınan eğitim ise çok başlı ve toplumun ihtiyaçlarına karşılık vermekten uzak bir görünümdeydi. Eğitim ku-

rumlarının sayısal yetersizliği yanında bir yanda lâik eğitim veren, bir yanda dinî eğitim veren kurumların varlığı eğitimde ikilik yaratıyordu. Bunların dışında denetimden uzak yabancı okulları da yer almaktaydı. Bu çok başlı eğitim toplumunda birbirine zıt ve düşman görüşlü insanlar yetiştirmekteydiler. Bu sorun da 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ortadan kaldırılmıştır. Bu kanunla bütün Türk okulları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ve lâik eğitim veren kurumlar haline getirilmiştir. Daha sonra yabancı ve azınlık okulları da bu ilkelere aykırı eğitim vermemeleri için sıkı denetim altına alınmıştır.

Tevhid-i Tedrisat yani Eğitimin Birleştirilmesi kanununun gerekçesinde şöyle denmekteydi "Bir millet efradı ancak bir terbiye ve irfan görebilir. İki türlü terbiye ve öğretim bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdet-i his (duygu birliği), fikir birliği ve dayanışma amaçlarını külliyen mahveder, yok eder" bundan 74 yıl önce bile bu kadar açık seçik izah edilebilen bu konuda dahi Atatürk döneminden sonra hatalar olmuştur. Bugün yapılması gereken Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun amaçlarını gerçekleştirmektir.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden saltanat kurumları ve hilafet müessesesi de devralmış, bunlar uygun ortamlar elde edildikçe zaman içinde ortadan kaldırılarak millî hakimiyet ve lâik esaslara sahip kurumlar meydana getirilmiştir. Saltanat ve hilâfet kamburundan kurtulan Türkiye Cumhuriyeti, üyelerini Türk milletinin özgür iradesi ile seçtiği TBMM tarafından kabul edilen lâik kanunlarla yönetilmektedir.

Cumhuriyet idaresi toplumun yarısını meydana getiren kadınlar konusunda da önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Kadınlar, Osmanlı Devletinde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmekte, eğitim ve iş hayatı da dahil olmak üzere sosyal hayattan soyutlanmış durumdadırlar. Aile hayatında bile erkeklere tanınan çok kadımla evlenebilme imkanı kadınları etkisiz bir duruma getirmiştir. Atatürk'e göre "bir toplum, cinsinden yalnız birinin yeni gerekleri edinmesiyle yetinirse o toplum yarıdan fazla kuv-

vetsizlik içinde kalır". Bu nedenle kadına toplum hayatında erkeği ile aynı hakları tanıyacak olan düzenlemeler büyük bir hızla gerçekleştirildi. Eğitimde, iş hayatında, siyasette kadın erkek fırsat eşitliği sağlandı. 1926 Medeni Kanunuyla aile ve toplum hayatında kadınlara çoğu batılı ülkeden daha önce ve geniş haklar tanındı. Bu hakların tanınması kadar kullanılmasında da önemlidir. Türk kadınlarına düşen görev, kendilerine sağlanan haklara sahip çıkmak ve kullanmaktır.

Osmanlı Devleti, ekonomik açıdan da bir iflastaydı. Osmanlı borçlarını tahsil etmek için kurulan Duyun-u Umumiye İdaresi devletin gelirlerine el koymuş vaziyette idi. Osmanlı Devletinde yok denebilecek kadar az olan sanayinin de çoğunluğu yabancılara ve gayrimüslimlere aittir. Var olan demiryolları ise yabancılarda işletildiği gibi, bir de bu yolların güzergahlarında imtiyazlar elde etmişlerdir.

Kapitülasyonlar nedeniyle, Osmanlı Devleti kendi ülkesinde ekonomik kararlarını bağımsız olarak alamıyor, gümrük vergilerini kendi koymuyor, kendi kanunlarını kapitülasyonlar nedeniyle her yerde uygulayamıyordu.

Lozan Antlaşmasıyla iktisadi ve adli kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Osmanlı borçlarının mühim bir kısmını Türkiye Cumhuriyeti ödemiştir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde uygulanan tasarrufa ağırlık veren mali politikalarla yeni borç alınmamasına azamî ölçüde dikkat gösterilmiştir. Yabancıların elindeki fabrika ve demiryolları tek tek alınarak millileştirilmiştir. Halkın elinde yeterli sermaye gücü olmadığından devlet ekonomiyeye de aktif olarak katılmıştır. O dönem için gerekli olan devletçilik uygulamaları ile önemli sanayi ve ticaret müesseseleri kurulmuştur.

Atatürk bağımsızlığı bir bütün olarak yorumlamakta ve iktisadi açıdan dışarıya bağımlı olan ülkelerin tam bağımsız olmayacaklarını belirtmektedir. Günümüzün globalleşen dünyasında iktisadi bağımsızlık eskisinden daha zor bir olaydır. Ancak bu konuda mümkün olduğu kadar dışa bağımlı olmaktan kurtulmaya çalışılmalıdır.

Adli alanda da şeri hükümlerin uygulandığı Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçildiğinde, Cumhuriyet anayasası ve kanunları lâik esaslara uygun olarak yeniden düzenlenmiştir.

Lâiklik Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinden biridir. Laikliğin Türk toplumunda yerleşmesi için Atatürk döneminde önemli mücadeleler verilmiştir. Türkiye'nin çağdaş uygarlık içinde yerini daha kuvvetli bir şekilde alabilmesi için bu konuda hiçbir taviz verilmemesi gerekmektedir. Çünkü lâiklik din ile değil, dini kendi çıkarlarına alet edenlerle mücadele etmektedir. Dini kendi çıkarlarına alet edenler ise, bu çıkarlarını ancak aydınlanmamış, geri kafalarla sağlayabilirler. Bu nedenle eğitimde aydın düşünceli insanlar yetiştirmeye özen gösterilmeli, lâikliğe sahip çıkılmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk İnkılâbı'nın asıl hedefi olan Türk milletini çağdaş medeniyet seviyesine ve hatta onun üstüne çıkarmak için yapılan çalışmalar, toplum hayatının her alanında gerçekleşmiştir. Harflerden, giyim kuşama; takvimden, uluslararası ölçülere; eğitimden, hukuka; cumhuriyete, kadın haklarına, iktisata kadar akla gelebilecek her konuda gerçekleştirilen inkılâplar sonucu Türkiye Cumhuriyeti bugün bulunduğu bölgenin en çağdaş, en güçlü ülkesi olmuş dünyada da sayılı ülkeler arasına girmiştir.

Geçmişin hasta adamı olan Osmanlı Devleti'nden günümüzün güçlü Türkiye'si'ne ulaşmak Atatürk'ün ve Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in eseridir. Atatürk bu uğurda canını bile feda etmekten çekinmemiştir. 1926 yılında ki suikast girişiminden sonra söylediği şu sözler ne kadar anlamlıdır: "Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır". Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin ilelebet yaşayacağına olan inancı, kendisinden sonra gelecek olan nesillere yani bizlere olan güveninden kaynaklanmaktadır. Bizler de bu güvene layık olmak için O'nun gösterdiği ışıklı yolda ödün vermeden ilerlemeli ve çok ama çok çalışmalıyız.